

УДК 930

**ДИНАСТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ВЕЛИКОГО КНЯЖІННЯ КИЇВСЬКОГО У
ГЕОПОЛІТИЧНОМУ ВИМІРІ СХІДНОЇ ЄВРОПИ
(КІНЕЦЬ XIII – СЕРЕДИНА XIV ст.)**

Борисова О. В.

**DYNASTIC POTENTIAL OF GRAND DUCHY OF KIEV
IN GEOPOLITICAL MEASURING OF EASTERN EUROPE
(AT THE END OF XIII – MIDDLE OF XIV CENTURY)**

Borisova O.V.

У статті аналізується династичний потенціал Великого князівства Київського під час початку і розгортання литовської експансії на землі колишньої Київської Русі. Цей потенціал був одним із важливих чинників цієї експансії. Але він привертав увагу й інших претендентів на «Київську спадщину», що в статті і розкривається.

Ключові слова: Київська Русь, Велике князівство Литовське, Руське та Жемойтське, Київське князівство, титул Rex, «Київська спадщина», литовська експансія.

Історіографія. З розвитком на пострадянському просторі національних історіографій історики посилили пошуки в історичному минулому ознак суверенної державності. І не випадково їх увагу привертає Велике князівство Литовське, Руське та Жемойтське (далі: ВКЛ). Має місце і повернення забутих імен істориків минулого – дослідників ВКЛ [1; 2], і пошук нових підходів до його історії [3 – 10]. У час, що досліджується, у Східній Європі розгорнулася боротьба держав і династій за «Київську спадщину», але комплексний підхід до вивчення цієї теми в науці тільки формується.

Мета статті – показати одну з головних причин іноземних зазіхань на політичний спадок Київської Русі.

Часове поле статті охоплює період початку і розгортання литовської експансії на землі колишньої Київської Русі.

Актуальність теми зумовлена тим, що вона відноситься до маловивчених у науці.

Основний зміст дослідження. У Середньовіччі потенціал династії визначався насамперед рангом володаря, навколо якого гуртувалася політична еліта суспільства. Утім, ґрунтовних досліджень титулятури князів Київської Русі майже немає. Дослідники зосереджуються головню на вивченні монарших

родів, але цього мало. Питання генези і рівня титулу «великий князь Київський» не розглянуте навіть Б.Успенським [11]. Ми приділили увагу цій проблемі [12; 13, с. 220 – 245], показуючи особливий статус титулу **Rex**, яким володіли правителі Київської Русі, і встановили, що цьому титулу не було рівних у Європі.

Ми зіставили титул Rex із титулом степових династій часів Середньовіччя – Каган. У Європі не було каганатів, тому і не було титулів такого рівня. Римські папи виводили титул «rex» від римських імператорів, Але ще Тацит подавав, що титул імператорів династії Юліїв-Клавдіїв навіть у кінці існування імператорського Риму був «princeps», тобто навіть не «dux», який сам був на порядок нижчим від титулу Rex. Це було об'єктивно: римські імператори були правителями, **обраними**, а не спадковими. Але питання щодо того, звідки і як у самих Рюриковичів з'явився титул Rex та які перипетії стояли за його легітимізацією в Європі, слід уважати практично недослідженими в науці.

Ярослав Мудрий у розподілі земель і політичної влади застосував принцип старшинства в рамках родини. За старшим сином Ізяславом він закріпив Київ і Новгород, за іншими – решту теренів Русі [14, с. 98 – 99]. Але ця система ротачії суперечила успадкуванню влади від батька до старшого сина. Тож відразу після смерті Ярослава країну очолив тріумвірат: Ізяслав, Святослав і Всеволод, а вже в 1073 р. Святослав зі Всеволодом усунули від влади Ізяслава і створили дуумвірат [15, с. 82]. Причиною було, що Ізяслав провадив політику незалежності від «Нового Риму», і греки влаштували в 1068 р. повстання серед киян, яке вперше викинуло Ізяслава на еміграцію. Коли ж він намагався повернутись до Києва, то кияни звернулись до його братів так: «Підійть-но удвох у город отца svojого. Бо якщо ви не схочете, то доведеться нам,

запаливши город свій, рушати в Грецьку землю» [14, с. 106]. Ці слова коментує М. Грушевський так, що «це означало заклик братів на князівство». Але І. Кузич-Березовський пише: «Гарний заклик. Підпалити Київ і втікати до Греції. Видно, що агенти кидали такі думки між народ. Так роблять всі провідники невдалих революцій відтоді аж до сьогодні» [16, с. 98]. Цінна думка. З наведеного уривку видно також, на чії саме гроші кияни робили «революцію» проти Ізяслава. Вдруге грецька дипломатія вижене Ізяслава вже руками його ж братів і без жодної причини – в 1073 р. Поділ же державної влади автоматично знижував титул володарів. Володимир Мономах буде намагатись досягти порозуміння між різними гілками Рюриковичів шляхом збирання князівських з'їздів, що свідчить про те, що він був *dux-ом* і намагався домовитись з такими ж, як він сам, *dux-ами* про перенесення влади. Але з цього нічого не вийшло. І в середовищі самих Мономаховичів почнеться порушення порядку тепер уже їхнього власного родового старшинства [15, с. 72 – 73], що призведе до децентралізації держави. Подальша історія свідчить про спробу поновити лінію *Rex-а* через якесь право чернігівських Ольговичів, і не раз під час «усобиць» (що, на нашу думку було нічим іншим, як боротьбою *dux-ів* проти спроб відновлення влади нащадків лінії *Rex-а*) доля великокняжого столу вирішувалась у Чернігові [15, с. 83]).

Так ми вийшли на один з найголовніших аспектів «Київської спадщини» – **титул *Rex***, яким легітимно володів Київський великий князь династії Рюриковичів. Даний титул був ласим шматочком для польських королів, московських князів, литовських династій. Але не тільки для них. Звернемо увагу на прусів, яких першими з литовських племен завоювали німці. Середньовічні німецькі джерела описували пруських правителів як дрібних начальників, демонструючи, що «не знають», який титул західної феодалної ієрархії щодо них треба вживати. Тут можна побачити різні назви: *regulus*, *nobilis*, *magistratus*, *castellanus*, *capitanus*, *dux* [17, с. 631]. Але зустрічається і *rex*, хоча і неясно щодо кого цей титул уживався. Скоріш за все, то була самоназва якогось із правителів. І саме прусів Орден першими завоював і асимілював. То чи не у них германські імператори забрали титул «*rex*» (нехай і самопроголошений) і привласнили його, а потім, натиснувши на папу, легітимізували за собою? Могло бути. І тут нам потрібне зіставлення.

Як поводить себе руський князь Роман Мстиславович? І жодної уваги він не звертає на самотитулування «*rex*»-ами правителів прусів, зате давить ятвягів, у середовищі яких майже немає родовой аристократії (а з нею і претендентів на такий титул), зате ятвязькі вискочки висунули претензії на територію, належні Роману. Так поводить себе справжній *Rex*, **якому не потрібен титул**, адже той йому належить по праву і так. А як поводять себе ті, хто хоче бути

Rex-ом, але не має легітимного права? Вони завоюють терени, де є претенденти на даний титул, і забирають його собі. Але це права на титул ніяк не додає. Що їм залишається? Посилитися настільки, щоб задушити тих, у середовищі яких є нащадок легітимного *Rex-а*, який ніколи не змириться з таким нахабством. Хрестоносці постійно і намагалися завоювати територію Русі.

Хтось скаже: але ж папи таки визнали титул *Rex* за германськими імператорами. Так, але Римські папи після Розколу церкви 1054 р. робили те, на що не мали одноосібного канонічного права. Роздавати ж те, що тобі ніяк не належить, можна легко. Тільки справжнього права на бажане це ніяк не дає. Але все одно литовські династії не змогли отримати від пап титулу *Rex*. Чому? Дивимось. Кровний зв'язок з Данилом Галицьким і його сином Шварном (волинська династія з дому Рюрика) мав тільки литовський князь Миндовг. У 1235 р. літопис згадує «Литву Миндовга», що означає, що тоді існувала і «Литва не Миндовга», тобто всією Литвою Миндовг ще не правив (буде правити тільки з 1240 р.). Йому вдалося створити відносно централізовану державу, але вона ще була слабкою, про що свідчать грамоти, які надав Миндовг Лівонському ордену. Їх можна охарактеризувати як дуже примітивні державно-правові акти, що, на думку П. Клименка, свідчить про слабкість державного апарату, «штучно створеного грамотою 1260 р.» [18, с. 11]. Дослідник підкреслює, що Лівонський орден зробив фальсифікат, але «не тільки грамот, а цілої литовської держави Миндовга» [18, с. 17]. Дійсно, державна влада Литви значно зміцнилася лише за часи правління Гедиміна (1316 – 1341 рр.), тільки тоді князівська влада стала легітимною і передавалася у спадок. Тож, дійсно, з «державою» Миндовга таки можна зафіксувати проблему. Тим не менш, простежуються претензії Миндовга на титул *Rex*, для чого йому і треба було володіти землями Русі. І схоже, що вони з'являються у нього саме після прийняття християнства від Риму, що сталося в 1251 р. Орденський священник Християн ознайомив Миндовга з політичною структурою Європи і міжнародними відносинами [19]. І Миндовг, простудіювавши політичну школу, створив програму розвитку своєї держави, у структурі якої, як можна припустити, була і мета досягнення не тільки корони, а й найзначнішого з монарших титулів усіх часів – титулу *Rex*. А тепер порівняємо Миндовга з іще одним видатним політиком того часу – Данилом Галицьким.

Відома дата коронування Миндовга – 6 липня 1253 р., як і ціна його корони. Він сам домагався коронування (як робило багато європейських володарів), чому йому й довелося платити за це. Але титул, якого він отримав від папи при коронуванні, невідомий, і вочевидь, не випадково. Значить, точно не *Rex*. По-перше, тому, що таку подію хроністи

ніколи б не пропустили; по-друге, зі справжнім *Rex*-ом не торгуються, а виконують, чи, навпаки, не виконують і тоді мають великі проблеми, його умови. А по-третє, як встановили вчені [20], він був коронований «королем Литви», але не ВКЛ. Литва ж, як Жемайтія або Самогітія, фігурувала як автономне князівство у складі ВКЛ, що видно з багатьох старовинних мап. Але ці мапи значною мірою фіксують стан уже після княжіння Миндовга. Тому придивимося: Миндовг був сином Рингольта, якому литовські передання приписують заснування княжіння у Новгородку-Литовському. Тож «отчиною» Миндовга був Керновський уділ з терену власне Литви, відповідно, титул Миндовга ніяк не міг бути вище титулу руського удільного князя – *princeps*. Але якщо передання подали бажане за дійсне і його батько ніякого «княжіння» не засновував, то і на цей титул він права не мав, за нього йому ще треба було поборотися. Зважаючи ж на уділ Миндовга, що йому дістався у спадок, папа і дав йому титул «короля Литви», хоча на момент коронування той уже володів значними теренами в Західній Русі.

Тож Миндовг не міг ні за яких умов отримати титул *Rex*, бо він не був великим князем, а лише правителем автономного утворення. Але його ситуація була ще й гіршою, бо однією з умов отримання ним корони було передання Жемайтії (Самогітії), тобто власне «Литви», Ордену. Взагалі за 1250 – 1260 рр. Миндовг видав Ордену 8 грамот, якими відчужив на користь Ордену різні округи Литовської землі. З них 7 стосувалися областей, які особисто йому не належали. Схоже, Миндовг намагався «крутити» і з Римом, і з Орденом, але у нього це не вийшло. І 7 серпня 1259 р. він видав грамоту, якою віддав Ордену всю Жмудь (Жемайтю), тобто свій родовий терен. Але магістр змусив його видати ще одну грамоту, якою він відписував Ордену все своє княжіння у *випадку припинення його роду* [17, с. 646], що після його смерті й сталося. Тому Миндовг виявився не тільки «королем без королівства», а й нащадків такими зробив. Вочевидь, йому довелося вдовольнитися титулом *Princeps*, начепити собі на голову корону, втративши при цьому самостійність власного новоспеченого «королівства», і на цьому заспокоїтися. Він і так отримав більш ніж достатньо. Нам узагалі дивно, що він від Риму щось таки та отримав.

Схема претензій Миндовга і їх ефективності є такою: просив титулу сам → Рим висунув умови → торгувався, але марно, тож довелося заплатити і дуже дорого → отримав корону, проте, якої якості при цьому отримав титул, невідомо, але можна вирахувати – не тієї, якої прагнув. Паралельно проставляємо те, що папський легат Плато Карпіні не просто в 1246 р. зустрівся з братом Данила Галицького Васильком (зміст перемовин значення не має – Карпіні явно вивідував рівень претензій самого Данила), а помчав слідом за Данилом, змушеним

їхати в Орду, і зустрівся таки з ним при його поверненні звідти. І в папській грамоті від 3 травня 1246 р. було зазначено, що той приймає «русського короля» під покров св.Петра, а його ворогам загрожує гнівом Божим і своїм [21, с. 254]. Ніхто не злякався, але нам зараз потрібен термін «русський король». Титул, якого домагався Данило, і що йому запропонував папа, невідомі, але знаємо, що Данило відмовлявся від такої папської милості аж до 1253 р. З короною від папи інший папський легат Опізон їздив довго за ним, доки таки не вмовив його її прийняти. Точна дата коронації невідома, тільки рік – 1253-й (якщо він був коронований раніше Миндовга, то й нічого дивного, що невідома...). Зіставимо все з тим, що в Русі саме в середині XIII ст. з'являється державна концепція *Regnum Russia* – у стилі різних західноєвропейських королівств, і стосувалася вона саме Галичини [22, с. 7]. Але ж правитель *Regnum* – це і є *Rex*. Так, зокрема, Анонім Гал ще в кін. XI – поч. XII ст. визначав «руське князівство» як «*regnum Ruthenorum*», а «русського князя – «*Ruthenorum rex*». Данило, вочевидь, претендував саме на цей титул. Але в Західній Європі серед королів не було *rex*-ів, тому ця схема знижувала рівень титулу Данила до *dux*-а, з чим той, природно, не міг змиритися.

Отже, щодо Данила схема претензії і її ефективності є такою: папа в особі своїх легатів ганяється за Данилом з пропозицією корони ледве не по всій Східній Європі → Данило відмовляється, бо його не влаштовують умови коронації → вмовляють, ледь не кланяються, але це не діє → нарешті таки прийняв корону (тож не тільки нічого не заплатив, а ще й змусив побігати за ним і понервувати), але, як пишуть учені, – «у якомусь провінційному Дорогочині», ще й умови жодної не виконав (головна: церковна унія) → проте, незважаючи ні на що, папа його корони не позбавив. І всі його нащадки будуть цілком легітимними королями, якщо виникне саме з середини XIII ст. щодо Галичини план створення *Regnum Russia* – Королівства Руського.

Як бачимо, різниця у ставленні Римського престолу до Миндовга і Данила разюча. Перший брав те, що давали, ще й платив за це ціну, яку диктували; другого довелося довго вмовляти, аби взяв те, що пропонували з поклонами. Значить, сам висунув умови. Які ж? Одна відома: проголошення папою антитатарського хрестового походу. Папа з тим тягнув довго, потім таки об'явив – у 1253 р. Тоді Данило і прийняв корону, але церковної унії не ввів. А чому? А тому, вважаємо, що була ще одна умова з його боку: **титул *Rex* разом з короною як титул «русського короля»**. Але папа бажаного титулу йому не дав. А інакше чому б виникла з цього часу програма створення *Regnum Russia*? Останнє уже було б і так – від Данила, якби той отримав разом з короною титул *Rex*. А чому Рим

Данилові титулу не дав? А тому, що той **не володів Києвом, а з ним і всім спадком Рюриковичів**. Для цього Данилу і потрібен був той антитатарський хрестовий похід. А потім він міг перед папою висунути претензію знов, уже за нових політичних умов. Так сходяться історичні факти, що тільки підтверджує наші розмірковування.

Папа той хрестовий похід об'явив, але ніхто в Європі й не поворухнувся, щоб у нього вирушити. Чому папу тоді ніхто в Європі не послухав? Традиційно це пояснюється тим, що Римська курія вже переорієнтувалася на переможця – Орду і засилала емісарів у ханську ставку, прагнучи домовитися про спільний виступ проти турків і єгипетських султанів, що загрожували володінням хрестоносців у Палестині [23, с. 159], та й плани повернути татар на католицтво папство теж мало. Усе так, але існувала ще й позиція самих хрестоносців, які, власне, і мали вирушити в той хрестовий похід, і з якою Рим не міг не рахуватися. Можна пасивність європейського аристократичного елемента пояснити звичайним егоїзмом Європи, яка завжди прагнула русичів, що були справжнім, а не самопроголошеним (як поляки з їх ідеологією *Antemurale*) щитом проти небезпек з Великого Степу, залишити сам-на-сам з тими небезпеками, але ми б звернули увагу на поведінку в даній ситуації самого Данила Галицького. Тут треба шукати відповіді.

Данило ж прийняв прислану папою корону, як кажуть учені, «в якомусь провінційному Дорогочині». Якщо не вникати у прагнення Данила, то виходить, що він неначе як ховався з цим коронуванням, хоча й незрозуміло, від кого? Чи не надавав великого значення тій короні? Вчені так і вважають. Ми ж думаємо, що все було не так. Тому нагадаємо, що саме під Дорогочином Данило Галицький у 1237 р. розбив ущент хрестоносців [24]. І фактом коронації саме в Дорогочині Данило показував всьому європейському світові: «Я – головний претендент на титул Rex, який належав тільки моїм предкам Рюриковичам. Я коронуюсь короною, яку мене просто вмовили прийняти Римський папа, там, де я вас, негідників, бив, і бити буду». Європа і відповіла на таку гідну претендента на титул Rex поставу Данила тим, що й не поворухнулася у справі антитатарського походу, якого той прагнув. Татар злякалися, як дехто з учених вважає? Некоректно щодо лицарів. Претензії Данила (цілком справедливі), скоріше за все, їм усім боліли. Адже як же можна допомагати дійсному претенденту «не з своїх» такий унікальний титул отримати? Все логічно.

Значить, Данило Галицький не домогся від Римського папи визнання за ним титулу Rex, хоча корону отримав. І в джерелах є підтвердження нашої думки. Збереглися грамоти останнього з галицько-волинських королів – Юрія II (1325 – 1340 рр.), в яких він підписувався так: *Dei gratia notux*

Dux et Dominus totius Russia Minoris («з Божої ласки природжений князь усієї Малої Росії») [25, с. 123]. Коментарі зайві, бо все видно і так: *Dux*. То і був титул галицько-волинських Романовичів, юридично наданий папою ще першому королю – Данилу Галицькому. Отже, папа довго вмовляв Данила прийняти разом із короною саме титул *Dux*, але претенденту на «Київську спадщину» цього було надто мало. Тому Данило ще навесні 1252 р., робить укріплюючий його княжий рід хід, одруживши сина Романа з Гертрудою Австрійською і ставши ініціатором кампанії боротьби за австрійський престол. Успішний її результат значно посилив би позиції Данила в Європі й Римі, а також його право на титул Rex. І тут (якраз саме тут!) у справу втрутився Миндовг: він напав на білоруські володіння Романа; і український кандидат на австрійський престол (Роман Данилович) гине в битві з військами Миндовга в 1256 р. І Миндовг явно знав, що робив. У 1258 р. він пориває з Данилом і відбирає у нього деякі волості Чорної Русі й Білорусь, а потім спрямовує свій погляд на Чернігівщину. Якби йому вдалося захопити її, то звідси до Києва було «рукою подати». Тож територіально чітко видний його змаг за володіння Києвом. Не слід думати, що Миндовг змирився з тим, що Орден фактично зробив його «королем без королівства». Вчені вважають, що в такий спосіб Миндовг душив внутрішню опозицію в своїй державі [17, с. 646]. Він, напевне, висував перед її представниками аргумент на кшталт: «Не слухаете мене, «не такий» я вам? Ось віддам усе німцям, будете знати». Так і віддав же. Оце так розсердився та й корони, мабуть, дуже хотілося. Але і до того він, напевне, зрозумів уже, в яку халепу втрапив, і при першій же нагоді – у 1260 р. очолив антиорденське повстання у Литві, що поширилось на великі території. Під час його Орден зазнав від Миндовга нищівної поразки – у битві на р. Дурбе (в Курляндії), внаслідок чого втратив усе, що йому віддав Миндовг. Пориваючи з Орденем, Миндовг відірвався і від християнства. Напевне, зрозумів, чого оштучують усі корони і титули християнського Риму. Саме після цього Миндовг загинув від рук змовників, і, вочевидь, не випадково.

Є підстави до твердження, що вже сам засновник Литовської держави князь / король Миндовг висунув претензію не просто на коронування (цього йому досягти вдалося), а на титул Рюриковичів – Rex. І саме останнього він і не досяг. По-перше, він не володів Києвом. По-друге, він був коронований тільки королем «Литви», а не ВКЛ, до того ж він ще й передав ту «Литву» Лівонському ордену. І по-третє (головне), серед самих руських князів тоді ще існували реальні претенденти на «Київську спадщину». Рим «крутив» з ними (як і з литовськими і польськими князями), але не міг з ними не рахуватися.

Вочевидь, не випадково, що про батька Гедиміна «короля Тутувера» (за М.Аркасом, Лютувера [25, с. 130]) нічого не відомо. Як можна припустити, самі ж литовські князі наказали своїм хроністам «затерти» про нього все, що може слугувати свідченням того, що Тутувер не мав жодного відношення до Миндовга, як і до його династичного потенціалу. Підтвердження бачимо в М.Аркаса: він пише, що «князі роду Лютувера» – це «новий рід Великих князів» [25, с. 130], а відповідно, О.Уривалкін помиляється, коли пише, що Гедимін був сином Миндовга [26, с. 209]. Нашу думку підтверджують литовські вчені, пишучи так: «Деякі невдоволені литовські князі, особливо жемайтський князь Трянета і князь Нельшанської землі Даумантас, склали змову в 1263 р. і вбили Миндовга та його синів» [27]. Тож про своє родство з Миндовгом «князі роду Тутувера» могли тільки мріяти. І навіть те «затирання» інформації у джерелах є свідченням того, що Гедиміновичі мали претензії на титул Rex, і вчені це помітили, пишучи, що «династія Гедиміновичів вважала себе одночасно спадкоємицею Рюриковичів, що ґрунтувалось на її родинних зв'язках з давньоруськими княжими родами» [28, с. 85]. Титулярна боротьба – явище дуже складне й одними родинними зв'язками вона не обмежувалася, але факт апеляції литовських династій до «спадку Рюриковичів» можна вважати незаперечним. Головним же у цьому спадку і був титул Rex.

Подібну ситуацію можна відстежити і в історії першої польської династії – П'ястів (сер. IX – кін. XIV ст.). Це важливо, адже П'ясти були першими конкурентами руських князів не тільки за володіння певними територіями, а й у титулярній боротьбі. Представники П'ястів у латинських документах XI – XIII ст. позначалися титулом «dux». Це відповідало польському терміну «князь», як звався некоронований володар, а коронований звався «król» – «король» (хоча все одно не титулувався гех-ом). Але коли Болеслав III Кривоустий (1102 – 1138 рр.) у своєму заповіті поділив землі між своїми синами, то титулом, який дістався «старшому князю», що мав утримувати землі навколо Кракова (тодішньої столиці) і стояти вище своїх братів, був уже не «dux», а «princeps». Тож, дійсно таки, розділ влади в країні автоматично тягнув за собою зниження рівня титулу правителів. І тільки з 1320 р., коли Владислав II Локетек отримав згоду Папи на те, щоб його вважали монархом, у Польській державі – *regnum Poloniae* – титули володарів гех *Poloniae* – стали постійними [29, с. 101]. Папа і наділив Локетка та його нащадків цим титулом. Але від наділення папою титулом до справжнього права на такий владний титул – відстань дуже велика. Тож уважасмо, що поляки зовсім не випадково оберуть наприкінці XIV ст. королем литовця Ягайла: литовські династи були сильнішими титулярно від польських королів,

незважаючи на те, що юридично (від Риму) П'ясти титулувалися гех-ами. Але ж династія П'ястів зійшла в Польщі на ні! Де взяти нову та ще й легітимну, а ще й бажано, щоб дуже титуловану? Як виявилось – тільки в Литві. А литовські князі нічим іншим, як апелюванням до кровного зв'язку з Рюриковичами, похвалитися не могли. Поляки ж, зробивши Ягайла своїм королем, урешті-решт піднімуть під Польщу і саму Литву. А потім висунуть претензії на «Київську спадщину», зіткнувшись при цьому вже з претензіями московських князів на те ж саме.

Проте, крім кровного зв'язку з Рюриковичами і володіння тими чи іншими землями колишньої Київської Русі, у титулятурі Rex-а був ще один, чи не найголовніший, аспект – Київ. Без володіння тереном Київського князівства і самим Євром претензії на геополітичну першість у Східній Європі висувати було годі. Як же було з цим? Напередодні взяття Києва монголами місто продовжувало залишатися одним з найбільших політичних центрів, традиційним стольним градом Русі [Див.: 30]. Києвом можна було оволодіти, але важко було його втримати. Так, «Сказание о Мамаевом побоище» зафіксувало думку руських книжників XIV – XV ст. про політичне становище Києва. У творі «старі елліни» розповідають Мамаю «како Батый пленил Киев, и Владимир, и всю Русскую землю» [Цит.: 31, с. 442]. Тут першим названо Київ, а не Володимир, хоч останній був захоплений монголами двома роками раніше. Автор «Сказання» дотримується принципу ієрархічного старшинства руських міст. І Плано Карпіні писав про «Київ, що був столицею Русі» [32, с. 46], і Фрідріх II у листі до англійського короля Генріха III (1241 р.) називав Київ «найбільшим з міст Русі» [33, с. 12]. Так же ставився до Києва і Батий, який передав його в 1243 р. як символ старшинства на Русі («буди ты старей всем князем в Русском языке») князю Ярославу Всеволодовичу, а в 1249 р. – його сину Олександру Невському («Олександрови Кыевь и всю Русскую землю») [34]. Київська земля (Середнє Подніпров'я), яка безпосередньо до складу Золотої Орди не ввійшла, і після монгольського поневолення відіграла значну роль у якості політичного і духовного центру Руської землі.

Останнім легітимним великим князем Київським був Михайло Всеволодович. Після його примирення з Данилом Галицьким, останній підтвердив його право на Київ (що, вважаємо, і було головною причиною ненадання папою Данилові титулу Rex). Але без ханського ярлика Михайло вже не міг реально князувати. У 1241 р. князь повертається з Угорщини до Києва, але у місті не поселяється. Літописець підкреслював, що Михайло «послав посла иде в Киев» [14, с. 395]. Поява князя в Києві, столиці Русі, могла здаватися претензією на верховенство. Нарешті Михайло Всеволодович змушений був відправитись до ставки Батия за

ярликом на Київське князівство («просячи волості своєї у нього» [14, с. 401]), де і був страчений. Церковне Житіє Михайла розповідає, що князь був убитий за відмову виконати язичницький ритуал. Але за цим ховались не стільки релігійні, скільки політичні мотиви – усунення легітимного великого князя з політичної арени.

Батий розумів роль Києва у політичному житті Русі, тому в 1243 р. передав місто володимир-суздальському князю Ярославу Всеволодовичу. Ординська дипломатія намагалася зіштовхнути інтереси руських князів, і, побоюючись енергійної опозиції Данила й Михайла, Батий підтримав претензії володимирського князя. Він так залишав столичне місто без авторитетного політичного керівництва. Після смерті Ярослава Київ був переданий його дітям Олександрю Невському та Ярославу. Показовою була формула «Київ з усією Руською землею», якою затверджувалося право на «велике княжіння Володимирське». Тож Київ продовжував бути столичним містом, і без володіння ним (нехай і номінальним) ні про яке «велике княжіння Володимирське» і мови бути не могло.

Про київських князів на зламі XIII – XIV ст. джерела достеменних свідчень не дають. Тільки в Любецькому синодику серед імен чернігівських князів є імена «князя Ивана-Владимира Ивановича Киевского и сестры его Елены, князя Андрея Вруцкого и сына его Василия, убитого в Путивле». Існує припущення, що це могли бути київські князі з чернігівської гілки, що очолювали боротьбу з ординцями наприкінці XIII ст. [35, с. 51]. Але після загибелі Михайла Всеволодовича перебування чернігівських князів на київському престолі навряд чи було легітимним. У першій половині XIV ст. з київських князів відомий лише князь Федір, який згадується літописом під 1331 р. І під 1361 р. літопис повідомляє: «Въ Кіеве на княженіи Феодоръ». А під 1362 р. маємо звістку: «В сіе лето Ольгерд победи трех царьков Татарськихъ и зъ ордами ихъ, си есть Котлубаха, Качезя, Дмитра; и оттоли от Подоля изгна власть Ттарскую. Сей Ольгердъ и инья Рускія державы во власть свою пріяты, и Кіевъ под Феодоромъ княземъ взяты, и посади въ нем Володымера, сына своего» [36, с. 350]. Тож цей київський князь Федір, що б хто з дослідників не казав про нього, княжив на київському столі не менше 30-ти років. Г.Івакін докладно висвітлив велику дискусію в історіографії, що виникла ще в другій половині XIX ст., і точиться донині, щодо цього князя, зазначаючи, що «за суперечками про особистість Київського князя сховане питання про включення Києва до складу Литовської держави» [35, с. 58 – 62]. І дійсно, чи в 1321 р. своїм походом Гедимін завоював Київ, чи все ж таки литовському князю це вдалося зробити тільки у 1362 – 1363 рр., до чого схиляється більшість дослідників? Особистість князя Федора,

навіть якщо, як уважає дехто з учених, він був не легітимним руським князем, а ординським ставлеником, ламає дату включення Гедиміном Києва в 1321 р. На наш погляд, дату включення – так, але не дату походу. Похід Гедиміна був, але включення Києва до складу його держави могло відбутися й пізніше. Не все в історії відбувається одномоментно. Перемога ж князя Ольгерда у битві на Синіх Водах у 1362 р. дала йому можливість уже стверджувати свою владу в Київщині, Переяславщині, Чернігівщині й Поділлі [37, с. 57].

Однак слід мати на увазі, що в часи Середньовіччя важливі політичні акції держав не були відділені від геополітичних ініціатив релігійних організацій. Маючи неабиякі геополітичні й династичні плани щодо Києва, литовські державники надавали великого значення Києву ще й як давньому церковному центру. І не випадковим було те, що відразу як тільки литовці запропонували русичам ідею боротьби проти спільного ворога й об'єднання руських земель, таку ж програму паралельно висуне і Москва. Між цими центрами і розгорнулася боротьба за «Київську спадщину», хоча й Польща у цьому мала свій інтерес, як також сліди Риму, Візантії й Орди теж тут простежуються.

Зіставимо тепер такі факти політичного і церковного порядку:

1. у 1319 р. митрополит Київський Петро переносить митрополичий осідок з Києва до Москви. Рве всі канони, бо все це було неканонічно, але він поспішає. Значить, були підстави. І вони були;

– у 1320 р. польський король Локетек, онук Конрада Мазовецького, в роду якого були зведені жіночі лінії Марії Доброніги, доньки князя Володимира Великого, і Марії Юрїївни, доньки короля Юрія I – «короля Русі і князя Володимирії» [13, с. 210], отримав від папи титул «гех». Видно, що Рим робив ставку на П'ястів, маючи власний інтерес до Київської митрополії і її канонічного потенціалу. П'ясти були серйозними супротивниками литовських династій у боротьбі за титул Rex, адже їх підтримував Рим, але не за право на володіння спадком Київського Митрополита, бо були католиками;

– і саме з 1321 р. починається перший етап литовської експансії на українські землі. Але литовські князі програвали полякам у часі, що вони явно швидко усвідомили, тому і самі пішли на те, щоб прийняти православ'я, і не перешкождали в цьому своїй аристократії;

– ще з 1303 року на теренах Залісся починає підніматися московська династія і онук Олександра Невського Юрій, отримавши за заповітом Переяславський уділ, розпочинає боротьбу за титул «великий князь». Він успіху не досягне, та й син його Іван (Калита) (1328 – 1333 рр.) отримає

бажаний титул за ярликом від хана, а не за дійсним становищем володаря «Київської спадщини». Але напрям претензії видно чітко, як і час – 1320-ті рр. Усе сходиться.

Є підстави до думки, що велика боротьба за «Київську спадщину», яка мала місце між династами Польщі, Литви і Московії в XIV ст., знайшла свій вихід як в історичні джерела, так і в історіографію. Напевне, пролитовські автори Хроніки Биховця, Литовська та Жмойтська, Румянцевський, Євреїновський та Густинський літописи та ін. вказали 1321-й р. як рік взяття Києва Гедиміном (ця думка довго панувала в історіографії: В.М.Татищев, М.М.Щербатов, М.Ф.Берлінський, М.І. Костомаров та ін.); пропольські ж і проросійські автори (В.Б.Антонович, М.М.Карамзін, М.С.Грушевський, М.П.Дашкевич та ін.) відсували цю дату на більш пізній час. У сучасній історіографії переважає думка, що Київ увійшов до складу Литовської держави у 1362 – 1363 рр. (О.І.Насонов, В.Т.Пашуто, І.Б.Греков, М.Ф.Котляр, Г.Ю.Івакін та ін.). Але є й дослідники, які вважають достовірними повідомлення, зокрема, Биховця і використовують його, хоча дата у них «плаває» між 1321 і 1325 рр. (А.І.Рогов, Ф.М.Шабуньдо, Р.Батура). Тож можна припустити, що боротьба за «Київську спадщину» і досі ще триває, принаймні в історіографії. Утім, після грандіозної фальсифікації літописів, здійсненої спочатку за наказом Катерини II, а згодом Олександра III, у джерелах нічого, крім плутанини знайти й неможливо. Проте прикметно, що одна з таких плутанин виникла саме навколо дати взяття Києва литовським князем. Значить, було й що плутати, і було кому плутанину замовляти.

Подивимося ж, як розглядає цю проблему М.Аркас (1852 – 1909 рр.), який привертає нашу увагу тому, що його «Історія України-Русі» була першою працею з історії України, що вийшла українською мовою. Тому його позиція була проукраїнською. «Літописець каже, – пише він, – що у 1321 р. Гедимін пішов на Київ... Два місяці не піддавалися Кияне, та не маючи ні князя і не бачучи ні звідкіль помочи, мусіли його впустити. Гедимін через Золоті ворота увійшов у Київ, посадив там намісника свого Мендовга, й сам повернувся на Литву» [25, с. 131]. Зіставимо це з тим, що під час коронації короля Локетка 20 січня 1320 р., цей король узяв у руку, як пише Н.Дейвіс, «київського «щербатого меча» і перехрестився у повітрі» [29, с. 117]. І донині цьому мечу поляки надають унікального значення. Що ж то був за меч?

Ще в 1018 р. – коли князь Ярослав веде боротьбу за Київський престол, польський князь Болеслав Хоробрий вдерся у Київ і надщербив мечом об його Золоті ворота. За це Ярослав помстився: розгромив Польщу і посадив на її трон Безприма, відібравши в П'ястів усе, разом із тронем [13, с. 210 – 211]. Так перед нами постає образ Київських Золотих воріт як

важливий політичний символ. І його значення так розкриває нам М.Аркас: «Литовські князі, почавши з Гедиміна, свідомо починають збирати докупи руські землі. Тим-то Гедимін і писався так: «Король Литовський і Руський» (*Letphinozum Ruthenogumrue rex*)» [25, с. 131]. Проте у Ф.Шабуньдо зустрічаємо уточнення титулу: «король литвинів і багатьох русинів» (*Litwinozum et multorum Ruthenorum rex*) [38, с. 42]. Усе ж таки – не одне й те ж. Але для нас головним є оте «rex». Явно, Гедимін так себе сам титулував (що робили й московські князі). Але для того, щоб самотитулування легітимізувати в Європі, вочевидь, треба було оволодіти Києвом і пройти через його Золоті ворота, не будучи після цього розбитим і відстороненим від власного престолу справжнім Рехом, як це сталося з польським королем Болеславом Хоробрим. Тому-то претензія нащадка останнього Локетка на цей титул з апеляцією до «щербатого меча» довго не видавалася Римському папі певною, і бажаний титул він отримав від папи тільки за величезні гроші. Утім, це права на даний титул все одно ніяк не посилювало. Але саме джерельна згадка про Золоті ворота може слугувати підтвердженням того, що Гедимін таки брав Київ у 1321 р.: його суперник Локетек видавив з папи титул «rex», завдяки підкупу і надщербленому його предком, і на той час в уже незапам'ятні часи, об Київські Золоті ворота мечу, в 1320 р. Тож у 1321 р. Гедимін «в піку» йому зброєю своєю бере Київ, пройшовши в місто саме через Золоті ворота. А потім самотитулує себе Рех-ом – вже «в піку» Римському папі. Крім того, у такий спосіб Гедимін міг ще й Локетка ставити на місце: той був йому зятем, будучи одруженим з його донькою Альдоною (Ганною), Гедимін же забезпечував майбутнє своєму синові Любарту, якого одружив з князівною Галицькою Ольгою, донькою короля Юрія II, чим перехоплював на своїх нащадків лінію Романовичів, до якої могли апелювати П'ясти завдяки зв'язку Мазовецьких з нею через Марію Юрївну, доньку короля Юрія I і матір короля Юрія II. Гедимін шлюбом Любарта забирав «під себе» цю лінію зв'язку з «домом Рюрика».

Тож не випадково у джерелах немає точності щодо походу Гедиміна на Київ: схоже, що його підстави на володіння титулом Рех були суттєвішими, ніж у династії П'ястів. Вони були суттєвішими і від претензій московських князів, які ще і в XV – XVI ст. будуть вести постійну і аж до часів Івана IV Грозного безуспішну боротьбу проти вживаного щодо них у Європі титулу *Principes*, на порядок нижчого навіть від титулу *Dux*, якого вони в той час прагнули, і якого їм ніхто не давав (про Рех-а й мови не могло бути). Польські й російські династії з їх «держзамовленнями» своїм літописцям і придворним історикам ніколи не були зацікавлені в тому, аби факт проходження Гедиміна крізь Київські Золоті ворота, який свідчив про його першість у титулярній боротьбі між династами

Польщі, Литви й Московії за «Київську спадщину», був б відомим і визнаним.

Ідея права кожного з Рюриковичів на причастя в гінтерланді династії – Руській землі, проростаючи з архаїчного світобачення, політичним реаліям на зламі XIII – XIV ст. давно не відповідала. Але концепція причастя формувала уявлення, ніби загальнодержавний організм Київської Русі залишався з'єднаним. Причому ідея «Єдності Русі» дивовижно довго проіснує, адже її в модифікованому вигляді можна побачити в засадах московських експансіоністських претензій XVI – XVII ст. на «вотчину извечную государя нашего» Київ. Тож цю ідею можна визнати за **Велику ідею русів часів Середньовіччя**, яка виказала значний вплив не тільки на політичні програми тогочасних руських володарів, а й на політичні програми правителів деяких сусідніх держав Східної Європи.

Щоб у подальшому дослідження висвітленої нами теми можна було поглибити, історикам треба зосередитися на таких проблемах:

1) встановити якомога точніше, що склало зміст поняття «Київська спадщина»?

2) виявити корені права володарів Русі Рюриковичів на титул Рех у більш ранніх часах. Зокрема, встановити точно, звідки руси мали право на степовий титул Каган та його місце в титулятурі середньовічних правителів;

3) звернути нарешті увагу на те, що термін *Dux de Kiev* (тобто князівство як таке) став уживатися в європейських джерелах щодо Києва тільки після його розгрому суздальцями в 1069 г. і можливого вивезення ними з пограбованої Св. Софії важливих у династичному відношенні речей. А до цього термін «великий князь Київський», як володар-Рех, слід трактувати як Імператор. І змінити всю методологію трактовки Київської Русі як князівства, як неправильну, не точну і принижуючу честь і гідність великих київських правителів.

Література

- Крестопроводная книга шляхты Великого княжества Литовского // Памятники истории Восточной Европы: Источники XV – XVII вв. – Т.4. – М.; Варшава, 1999. – 261 с.
- Петр Дусбургский. Хроника земли Прусской. – М., 1997. – 383 с.
- Александров Д. Н. Южная, юго-западная и Центральная Русь в XIII – XIV вв. и образование Литовского государства / Д. Н. Александров. – М., 1994. – 269 с.
- Дворниченко А. Ю. Русские земли Великого княжества Литовского (до начала XVI в.). Очерки истории общины, сословий, государственности / А. Ю. Дворниченко. – М., 1993. – 240 с.
- Дискуссия «Великое княжество Литовское» // Родина. – 1993. – № 3. – С. 81 – 93.
- Думин С. В. Другая Русь. Великое княжество Литовское и Русское // История Отечества: люди, идеи, решения. Очерки истории России IX – начала XX в. / С. В. Думин. – М., 1991. – С. 76 – 125.
- Кром М. М. Меж Русью и Литвой: Западнорусские земли в системе русско-литовских отношений конца XV – первой трети XVI в. / М. М. Кром. – М., 1997. – 231 с.
- Янин В. Л. Новгород и Литва: Пограничные ситуации XIII – XV вв. / В. Л. Янин. – М., 1998. – 212 с.
- Любавский М. К. Очерк истории Литовско-русского государства до Люблинской унии включительно / М. К. Любавский. – М., 2004. – 312 с.
- Столяров А. М. История Великого княжества Литовского в отечественной историографии XIX – начала XX века : диссертация ... канд. ист. наук : 07.00.09 / А. М. Столяров. – Казань, 2008. – 234 с.
- Успенский Б. А. Помазания на царство и семантика монарших титулов / Б. А. Успенский. – М. : Языки русской культуры, 2000. – 144 с.
- Борисова О. В. Проблема титулу Рех в геополітиці Середньовіччя / О. В. Борисова // Іст. Записки: Зб. наук. праць. Вип. 28. – Ч. 1. – Луганськ : СНУ ім. В. Даля, 2008. – С. 3 – 10.
- Борисова Ольга. Релігійний чинник у геополітичних устремліннях еліт України в добу Середньовіччя / Ольга Борисова: [монографія]. – Луганськ: ДЗ ЛНУ ім. Т. Шевченка. – 320 с.
- Літопис Руський : [за Іпатським списком переказав Леонід Махновець]. – К. : Дніпро, 1990. – 590 с.
- Бодрухін В. М. Українська державність удільної доби (XII – XIV ст.) / В. М. Бодрухін : [монографія]. – Луганськ : Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2002. – 304 с.
- Кузич-Березовський І. Жінка і держава / І. Кузич-Березовський. – Львів: Світ, 1994. – 285 с.
- Антонович В. Очерк истории Великого княжества Литовского до смерти великого князя Ольгерда / В. Антонович // Университетские известия. – Киев, 1878. – № 10. – С. 623 – 718.
- Клименко П. Грамоти Миндовга Ливонському ордену / П. Клименко // Записки Кам.-Поділ. Укр. ун-ту. – Кам'янець на Поділля, 1920. – 17 с.
- Рождение Литовского государства. 04 Липня 2008 AD // «Граматства» // <http://historialis.com/news/1756.html>. Дата доступу: 25.05 2010. 19 год. 38 хв.
- Великое княжество Литовское // <http://www.spsl.nsc.ru/history/descr/litv.htm>. Дата доступу: 5.06.2010. 20 год. 14 хв.
- Тиктор І. Велика історія України / Іван Тиктор. – Львів-Вінніпег, 1948. – 965 с.
- Вступна доповідь О. Прицака // Проблеми дослідження історії України : зб. мат. I круглого стола істориків: Славськ, 1990. – Львів, 1993. – С. 5 – 7.
- Загладин Н. В. История России и мира с древнейших времен до конца XIX века : [учебник] / Н. В. Загладин, Н. А. Симония. – М. : ООО «ТИД «Русское слово» – РС», 2007. – 400 с.
- Шабильдо Ф. М. Земли Юго-Западной Руси в составе Великого княжества Литовского / Ф. М. Шабильдо. – К. : Наук. думка, 1987. – 400 с.
- Аркас М. Історія України-Русі / М. Аркас. – Одеса: Маяк, 1994. – 388 с.
- Уривалкін О. М. Тасмнічі грані історії / О. М. Уривалкін. – К. : КНТ, 2007. – 340 с.

27. Происхождение и значение названия Литва // <http://www.olitve.ru/istorija-litvy/> Дата доступу: 25.05.2010, 17.50 час.
28. Історія України. Соціально-політичні аспекти : [навч. посібник для вищих закладів освіти III – IV рівнів акредитації / Заг. ред. Б. П. Ковальського. – К. : Вища школа, 2003. – 160 с.
29. Дейвіс Н. Боже ігрище: історія Польщі / Норман Дейвіс; пер. з англ. П. Тарашук. – К. : Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2008. – 1080 с.
30. Тихомиров М. Н. Список русских городов, дальних и ближних / М. Н. Тихомиров // Исторические записки. – М., 1952. – № 40. – С. 218 – 220.
31. Черепнин Л. В. Образование Русского централизованного государства / Л. В. Черепнин. – М. : Наука, 1960. – 264 с.
32. Подосинов А. В. О принципах построения и месте создания «Списка русских городов, дальних и ближних» / А. В. Подосинов // Восточная Европа в древности и средневековье. – М., 1978. – С. 12 – 16.
33. Рыбаков Б. А. Русские карты Московии XV – начала XVI века / Б. А. Рыбаков. – М.: Наука, 1974. – 111 с.
34. Наумов Е. П. К истории летописного «Списка русских городов, ближних и дальних» / Е. П. Наумов // Летописи и хроники. – М., 1974. – С. 150 – 163.
35. Івакін Г. Ю. Історичний розвиток Києва XIII – середини XVI ст. (історико-топографічні нариси) / Г. Ю. Івакін. – К., 1996. – 271 с.
36. Ипатьевская летопись // ПСРЛ. – Т. 2. – М. : Языки русской культуры, 1998. – 648 с.
37. Шевчук В. П. Історія української державності / В. П. Шевчук, М. Г. Тараненко. – К. : Либідь, 1999. – 480 с.
38. Шабульдо Ф. М. Синьоводська проблема: можливий спосіб розв'язання / Ф. М. Шабульдо // Історичні зошити. – К., 1998. – 84 с.

References

1. Krestopervodnaya book of gentry of the Great duchy Lithuanian // Monuments of history of Eastern Europe : Sources of XV - XVII vv. - T.4. - M.; Warsaw, 1999. - 261 p.
2. Peter Dusburgski. Chronicle of earth Prussian. - M., 1997. - 383 p.
3. Aleksandrov D.N. South, south-west and Central Rus in XIII - XIV ag. and formation of the Lithuanian state / D.N.. Aleksandrov. - M., 1994. - 269 p.
4. Dvornichenko A.U. Russian earth of the Great duchy Lithuanian (to beginning of XVI of century). Essays of history of community, estates, state system / A.U.. Dvornichenko. - M., 1993. - 240 p.
5. Discussion the "Great duchy is Lithuanian" // Motherland. - 1993. - № 3. - С. 81 - 93.
6. Dumin S.V. Other Rus. A great duchy is Lithuanian and Russian // History of Homeland : people, ideas, decisions. Essays of history of Russia IX - XX of century / of С. В. Думин began. - M., 1991. - С. 76 - 125. Okislenie metilfenolov i metilanilinov ozonom v srede ukusno angidrida / A. G. Galstjan, A. A. Sedyh, A. S. Bushuev, A. I. Tarasenko // Materialy mezhdunarodnogo simpoziuma «Advanced Science in Organic chemistry». – Sudak, 2006. – S. 147.
7. Krom M.M. Between Rus and Lithuania west-russian earth in the system of the Russian-Lithuanian relations of end of XV - first one third of XVI of century / M. M. Krom. - M., 1997. - 231 p.
8. Yanin V. L. Novgorod and Lithuania : the Frontier situations of XIII - XV vv. / В. Л. Янин. - М., 1998. - 212 p.
9. Lubavskiy M. K. Essay of history of the Lithuanian-Russian state to Lublin's union inclusive / M. K. Lubavskiy. - M., 2004. - 312 p.
10. Stolyarov A. M. History of the Great duchy Lithuanian in home historiography of XIX are beginning of XX of century : dissertation ... канд. ист. sciences : 07.00.09 / A. M. Stolyarov. it is Kazan, 2008. - 234 p.
11. Uspenskiy. B.A. Chrism on a reign and семантика of monarch titles / B.A Uspenskiy.. - M. : Languages of the Russian culture, 2000. - 144 p.
12. Borisova O. V. Problema the title of Rex in geopolitics of dark Ages / O. V. Borisova // of Ist. Messages: Zb. sciences. labours. Vip. 28. – Ch. 1. is Lugansk : SNU the name of V. Dal, 2008. – P. 3 – 10.
13. Borisova Olga. A religious factor is in geopolitical aspirations of elites of Ukraine in time of dark Ages / Olga Borisova: [monograph]. it is Lugansk: DZ LNU the name of T. Shevchenko. – 320 p.
14. A chronicle Ruskiy : [after Ipatskim Leonid Makhnovec' translated in list]. it is K. : Dnepr, 1990. – 590 p.
15. Bodrukhin V. M. Ukrainska state system of days of destiny (iXII – XIV) / V. M. Bodrukhin : [monograph]. it is Lugansk : Vid-vo of SNU the name of V. Dal, 2002. – 304 p.
16. Kuzich-Berezovskiy I. Zhinka and state / Kuzich-Berezovskiy I. it is Lviv: World, 1994. – 285 p.
17. Antonovich B. Essay of history of the Great duchy of the Lithuanian to death grand duke Ольгерда / B. Antonovich // Universiny's news. it is Kyiv, 1878. - № 10. - P. 623 - 718.
18. Klimenko P. Gramoti Mindovga Livonskomu to the order / P. Klimenko // Messages Kam.-Pod. Ukr. un-tu. – Kam'yanec' on Podillyu, 1920. – 17 p.
19. Birth of the Lithuanian state. 04 Lipenya 2008 AD // «Gramadstva» // <http://historialis.com/news/1756.html>. Date to access: 25.05.2010. 19 год. 38 хв.
20. A great duchy is Lithuanian // <http://www.spsl.nsc.ru/history/descr/litv.htm>. Date to access: 5.06.2010. 20 year. 14 m.
21. Tiktor I. Great history of Ukraine / Ivan Tiktor. it is Lviv-Winnipeg, 1948. – 965 p.
22. An introductory lecture of O. Pricaka is // Problems of research of history of Ukraine : zb. mate. And round stola historians: Slavsko, 1990. is Lviv, 1993. – P. 5 – 7.
23. Zagladin N.V. History of Russia and world from the most ancient times to the end XIX century : [textbook] / N.V Zagladin, N. A. Simony. - M. : of LTD. "ТИД the "Russian word" is PC", 2007. - 400 p.
24. Schabuldo F.M. Earth of South-west Rus in composition the Great duchy of Lithuanian / F.M. Schabuldo. - K. : of Sciences. thinking, 1987. - 400 p.
25. Arkas M. Istoriya Ukraine-rus / M.Arkas. it is Odesa: Lighthouse, 1994. – 388 p.
26. Urivalkin O. M. Taemniche verges of history / O. of M. Urivalkin. it is K. : KNT, 2007. – 340 p.
27. Genesis and value of the name Lithuania // <http://www.olitve.ru/istorija-litvy/> Date to access: 25.05.2010, 17.50 hour.
28. History of Ukraine. Socio-political aspects : [navch. a manual is for higher establishments of formation of III – IV levels of accreditation / Zag. editor. P. Blacksmith's. it is K. : Higher school, 2003. – 160 p.

29. Deyvis N. Bozhe igrische: history of Poland / Norman Deyvis; per. from angl. of P. Taraschuk. it is K. : Vid-vo of Salome Pavlichko «Bases», 2008. – 1080 p.
30. Tihomirov M. N. List of the Russian cities distant and near / M. N. Tihomirov // the Historical messages. - M., 1952. - № 40. - P. 218 - 220.
31. Cherepnin L.V. Formation of the Russian centralized state / of L.V. Cherepnin. - M. : Science, 1960. - 264 p.
32. Podosinov A. V. About principles of construction and place of creation of "List of the Russian cities distant and near" / A. V. Podosinov // Eastern Europe in antiquity and middle ages. - M., 1978. - P. 12 - 16.
33. Ribakov B. A. The Russian maps of Mocovy XV are beginning of XVI of century / B. A. Ribakov. - M.: Science, 1974. - 111 p.
34. Naumov E. P. To history of annalistic "List of the Russian cities near and distant" / E. P. Naumov // of Chronicle and chronicle. - M., 1974. - P. 150 - 163.
35. Ivakin G. Historical development of Kyiv XIII are middles of XVI ages. / G. Ivakin. it is K., 1996. – 271 p.
36. Ipat's chronicle // of PSRL. - T. 2. - M. : Languages of the Russian culture, 1998. - 648 p.
37. Shevchuk V. P. Istoriya the Ukrainian state system / V. P. Shevchuk, G.M. Taranenko. it is K. : Libid', 1999. – 480 p.
38. Shabul'do F. M. Sinevodska problem: possible method of decision / F. M. Shabul'do // the Historical notebooks. it is K., 1998. – 84 p.

Борисова О.В. Династический потенциал Великого княжества Киевского в геополитическом измерении Восточной Европы (конец XIII — середина XIV вв.)

В статье анализируется династический потенциал Великого княжества Киевского в начале и в ходе развертывания литовской экспансии на земли бывшей Киевской Руси. Этот потенциал был одним из важнейших факторов этой экспансии. Но он привлекал внимание и иных претендентов на «Киевское наследие», что в статье и раскрывается.

Ключевые слова: Киевская Русь, Великое княжество Литовское, Русское и Жемайтское, Киевское княжество, титул Rex, «Киевское наследие», литовская экспансия.

Borisova O.V. Dynastic potential of large principality Kievan in geopolitical measuring of Eastern Europe (at the end of XIII – middle of XIV century

With the development in the post-Soviet national historiography historians young states intensified the search for signs in the historical past of the sovereign state. It is no coincidence their attention attracted by the Grand Duchy of Lithuania, Russian and Jemoit, because its structure has long included many area disintegrated in the middle of XIII century Kievan Rus. Moreover, the developed countries is a serious geopolitical struggle and dynasties for "legacy of Kyiv" in the analyzed period we are in Eastern Europe.

Purpose of the article – to rotin one of main reasons of the foreign trenching upon the political inheritance of Kievan Rus.

In middle Ages potential of dynasty was determined above all things the grade of possessor, which the political elite of society around. Grade and title of ruler, and with it and his place in a world political natural habitat was had large value. Large princes are Kievan – by an the ruskoy dynasty of Rurik had acknowledged in Europe and

appearing in the documents of office of the Roman dad title of Rex.

This was a title a level of which was not in Europe, but the European possessors very wanted him to get. Especially it showed up after death of Kievan Rus in a middle Ages item It makes main maintenance of dynastic fight of the strongest possessors of medieval Eastern Europe for the "legacy of Kyiv" – that not only for the domain of former Kievan Rus territories, and above all things – for the title of its possessor. Exactly it and it was, in opinion of author of the article, one of main factors of Lithuanian expansion on earth.

In the article a fight opens up for the title of Rex both from the side of legal heir of dynasty of Rurik – prince Danylo Galychina and the Lithuanian princes, Polish kings, as traced also, that and the medieval German emperors had herein also the interest.

A very important factor in a fight for the "legacy of Kyiv", was not only relationship from dynasty of Rurik but also domain of the Kievan state the capital – by a city by Kyiv. Therefore this fight will last all time, while from a historical arena no Kievan princes will not disappear quite. Even if they already did not relate to dynasty of Rurik, even if they did not have not only lordship over all earths of the former Kievan state but also former independence and power already. It was enough that they possessed Kiev, and the struggle for their destruction and mastery of "legacy of Kyiv", for which they can qualify, continued.

One can say that the great struggle for the "legacy of Kyiv", which took place between the dynasties of Poland, Lithuania and Muscovy in the fourteenth century, Found its way out as the historical sources and the historiography. Oriented authors chronicles Byhovtsya Lithuania, Lithuanian and Zhmoyska, Rumyantsev, Yevreyinovskyy and Gustynsky records and others. pointed out , the 1321 th . a year the capture of Kyiv Gediminas (this idea long prevailed in historiography: V.Tatyshev, M.Scherbatov, M.Kostomarov etc.): focused on Poland and Russia authors (M.Karamzin, M.Grushovsky etc.) postponed this date to a later time. In modern historiography prevailing view that Kyiv joined the Lithuanian state in 1362 - 1363 years (V.Pashuto, I.Hrekov etc.)/ But there are researchers who believe reliable reports, including Byhovtsya and use it, although they date "floats" between 1321 and 1325 (A.Rohov, F.Shabuldo). So we can assume that the struggle for the "legacy of Kyiv" and still goes on, at least in historiography.

Except for it, it follows to mean that in the days of dark Ages the political actions of the states are important were not dissociated from geopolitical initiatives of religious organizations. Having outstandings geopolitical and dynastic plans in relation to Kyiv, Lithuanian derzhavniki gave large value Kyiv yet and as to the old church center. And not casual was that at once as soon as Lithuanians offered to rusicham the idea of fight against a general enemy and association of ruskikh earths, the same program parallell will be pulled out by Moscow. Between these centers a fight developed for the "legacy of Kyiv", though Poland had the interest herein, as also tracks of Rome, Byzantium and Horde, also are here traced.

However, rusichi in a probed period firmly stuck to idea of «unity of Ruskoy Earth». Idea of right each of Rurikovichiv on a participle in a ginterlandi dynasty – Ruskij earth, growing out archaic attitude, to political realities on the fracture of XIII – XIV ages item did not answer a long ago. But conception of participle formed presentation, as though the national organism of Kievan Rus remained the unique. Thus it surprisingly will last long, in fact

*it in the modified kind can be seen in principles of Moscow expansionist claims of XVI – XVII ages item on «patrimony of izvechnuyu sovereign our» Kyiv. Therefore this idea can be acknowledged the **Large idea of rusichiv of times of dark Ages**, which expressed considerable influence not only on the political programs of of that time ruskikh possessors but also on the political programs of rulers of some nearby states of Eastern Europe.*

That in subsequent research of the theme lighted up by us can it was be deepened, it is needed to be concentrated historians on such problems:

1) to set exactly, that did make maintenance of concept "legacy of Kyiv";

2) to find out the roots of right for the possessors of Rus of Ryurikovichiv on the title of Rex in more early times. In particular, to set exactly, from where rusi had a right on the steppe title of Kagan and his place in titulyaturi of medieval rulers;

3) to pay regard to that term Dux de of Kiev (duchy as such) began to get along in the European sources in relation to Kyiv only after his defeat of suzdal'cyami in 1069 grammes, and possible outbound by them from robbed Sainted Sofii of important

in a dynastic relation things. And to it, as possessor-Rex, it follows to interpret a term «large prince Kievan» as Emperor. And to change all methodology of interpretation of Kievan Rus as principalities, as wrong, not exact and humiliating honour and dignity of the large Kievan possessores.

Keywords: *Kievan Rus, Grand Duchy of Lithuania, Russian and Jemoit., The Great Principality of Kiev, "legacy of Kyiv", title of Rex, the idea of unity of Rus, Lithuanian expansion.*

Борисова Ольга Василівна – д.іст.н., професор, зав. кафедри історико-філософських дисциплін, Луганський національний аграрний університет, переміщений до м. Харків. utraesus@ukr.net

Рецензент: д.іст.н., проф. **Войтович Л.В.**

Стаття подана 19.01.2016

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
СХІДНОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені ВОЛОДИМИРА ДАЛЯ**

ВІСНИК

**Східноукраїнського
національного університету
імені ВОЛОДИМИРА ДАЛЯ**

**№ 1 (231)
2017**

НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ

Сєверодонецьк 2017

ВІСНИК

СХІДНОУКРАЇНСЬКОГО
НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ІМЕНІ ВОЛОДИМИРА ДАЛЯ

№ 1 (231) 2017

НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ

ЗАСНОВАНО У 1996 РОЦІ

ВИХІД З ДРУКУ - ВІСІМНАДЦЯТЬ РАЗІВ НА РІК

Засновник

Східноукраїнський національний університет

імені Володимира Даля

Журнал зареєстровано

в Міністерстві юстиції України

Свідоцтво про державну реєстрацію

серія КВ № 15607-4079ПР

від 18.08.2009 р.

VISNIK

OF THE VOLODYMYR DAHL EAST
UKRAINIAN NATIONAL UNIVERSITY

№ 1 (231) 2017

THE SCIENTIFIC JOURNAL

WAS FOUNDED IN 1996

IT IS ISSUED EIGHTEEN TIMES A YEAR

Founder

Volodymyr Dahl East Ukrainian National

University

Registered by the Ministry

of Justice of Ukraine

Registration Certificate

KB № 15607-4079ПР

dated 18.08.2009

Журнал включено до Переліків наукових фахових видань України (Наказ МОН №1328 21.12.2015 р.), (Наказ МОН №515 16.05.2016 р.), в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук з технічних, економічних та історичних наук відповідно.

ISSN 1998-7927

Головна редакційна колегія:

Поркуян О.В., докт. техн. наук (головний редактор),
Голубенко О.Л., член-кор. Академії педагогічних наук,
докт. техн. наук (заступник головного редактора),
Марченко Д.М., докт. техн. наук (заступник головного
редактора),
Бузько І.Р., докт. екон. наук, (заступник головного
редактора),

Архипов О.Г., докт. техн. наук,
Глікін М.А., докт. техн. наук,
Горбунов М.І., докт. техн. наук,
Рач В.А., докт. техн. наук,
Рязанцев О.І., докт. техн. наук,
Смолій В.М., докт. техн. наук,
Соколов В.І., докт. техн. наук,
Стенцель Й.І., докт. техн. наук,
Суворін О.В., докт. техн. наук,
Татарченко Г.О., докт. техн. наук,
Чернецька-Білецька Н.Б., докт. техн. наук,
Харламов Ю.О., докт. техн. наук,

Даніч В.М., докт. екон. наук,
Заблоцька І.В., докт. екон. наук,
Костишко Л.А., докт. екон. наук,
Рамазанов С.К., докт. техн. наук, докт. екон. наук,
Чернявська Є.І., докт. екон. наук,
Овчаренко Є. Ю., докт. екон. наук,
Д'яченко Ю.Ю., докт. екон. наук,
Войтович Л.В., докт. іст. наук,
Дьомін О.Б., докт. іст. наук,
Михайлюк В.П., докт. іст. наук,
Сергієнко Ю.Г., докт. іст. наук,
Стяжкіна О.В., докт. іст. наук,
Чернявський Г.Й., докт. іст. наук,
Якунін В.К., докт. іст. наук,
Новіков В.П., докт. хім. наук,
Кондратов С.О., докт. хім. наук,
Галстян Г.А., докт. хім. наук,
Галстян А.Г., докт. хім. наук,
Потапенко Е.В., докт. хім. наук,
Голосман Є.З., докт. хім. наук

Відповідальний за випуск: д.іст.н., професор Михайлюк В.П.

Рекомендовано до друку Вченою радою Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля (Протокол № 7 від 27 січня 2017 р.)

Матеріали номера друкуються мовою оригіналу.

© Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля, 2017
© Volodymyr Dahl East Ukrainian National University, 2017

ЗМІСТ

Бикадорова А.О., Сергієнко Г. С.	ЗАРОДЖЕННЯ РУХУ ТА ОСОБЛИВОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ШІСТДЕСЯТНИКІВ В УКРАЇНІ.....	5
Борисова О. В.	ДИНАСТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ВЕЛИКОГО КНЯЖИННЯ КИЇВСЬКОГО У ГЕОПОЛІТИЧНОМУ ВИМІРІ СХІДНОЇ ЄВРОПИ (КІНЕЦЬ XIII – СЕРЕДИНА XIV ст.).....	9
Бровендер Ю.М.	К ПРОБЛЕМЕ ЭКСПЛУАТАЦИИ МЕДНЫХ РУД ДОНБАССА В ЭПОХУ РАННЕГО МЕТАЛЛА	20
Довжук І.В.	ПРАВОВІ ЗАСАДИ РЕОРГАНІЗАЦІЇ АРХІВНОЇ СПРАВИ В УКРАЇНІ У 1920-1930-Х РР.....	29
Докашенко В.М.	ПРОФСПЛКИ, СЕМИГОДИННИЙ РОБОЧИЙ ДЕНЬ Й МЕТАМОРФОЗИ НОРМ ВИРОБІТКУ (середина 50-х – середина 60-х рр. XX століття)	34
Євтушик Р. В.	ІСТОРИЧНИЙ АНАЛІЗ НАУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЗАКОРДОННИХ ВЧЕНИХ У СЕЛЕКЦІЇ ЦУКРОВИХ БУРЯКІВ НА ОДНОНАСІННІСТЬ (перша половина XX ст.).....	49
Казьмирчук М. Г.	СТАНОВИЩЕ РОБІТНИКІВ ЦУКРОВАРЕНЬ ПРАВОБЕРЕЖНОЇ УКРАЇНИ НАПРИКІНЦІ XIX – НА ПОЧАТКУ XX СТ.	54
Mezeria O.A.	MILITARY-ADMINISTRATIVE REFORM OF XIX CENTURY IN THE RUSSIAN EMPIRE: FEATURES AND IMPACT IN SOCIAL HISTORY OF UKRAINE	60
Михайлюк В.В.	ІНВАЛІДИ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ НА ДОНБАСІ: МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ ПРОЦЕСУ ІНТЕГРАЦІЇ ДО МИРНОГО ЖИТТЯ (1943-1945 рр.).....	67
Mykhailiuk V.P., Halai K.B., Zolotar S.A.	AVIATION OF COUNTRIES OF AXIS IN THE SECOND WORLD WAR: HISTORICAL ASPECT.....	71
Михайлюк О.І.	ГЕНДЕРНІ ПИТАННЯ У 20-30 РР. XX СТ. У РАДЯНСЬКІЙ УКРАЇНІ В МАТЕРІАЛАХ ВІТЧИЗНЯНИХ АРХІВІВ	76
Пилипчук О.О.	ІСТОРІЯ СТАНОВЛЕННЯ ТА ФУНКЦІОНУВАННЯ КИЇВСЬКОГО ЮРИДИЧНОГО ТОВАРИСТВА (1876–1919 рр.).....	81
Рубан М.Ю.	ІНТЕГРАЦІЯ СОБОРНО-ЄПИСКОПСЬКОЇ ЦЕРКВИ ДО СКЛАДУ УКРАЇНСЬКОЇ АВТОКЕФАЛЬНОЇ ПРАВОСЛАВНОЇ ЦЕРКВИ (1942-1943)	87
Сапицька О.М., Золотар С. А.	ОСВІТА В ІСПАНІЇ ЗА ЧАСІВ ДИКТАТУРИ ФРАНЦИСКО ФРАНКО.....	93
Сафонова Н.М.	МІСІЯ ВИЩОЇ ШКОЛИ УКРАЇНИ У СУЧАСНОМУ КОНТЕКСТІ.....	100
Сергієнко Г.С. Новікова Ю.С.	ЗАПОЧАТКУВАННЯ МОНЕТНОГО ВИРОБНИЦТВА УКРАЇНИ НА ЛВЗ.....	105
	ПОЧАТОК 90-Х РР. XX СТ.	105
Шарін О. В.	РОЗВИТОК ПРОМИСЛОВОСТІ ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКОГО РЕГІОНУ В 60-х РОКАХ XX ст.	110